

DOBRA ZBIRKA SLOVENSКИH PRIPOVEDK IZ LETA 1910
SLABO IZDANA 1956:

Paul Schlosser, Bachern-Sagen (Vorwort von Leopold Schmidt)

Milko Matičeto v - Maja Bošković-Stulli

Schlosserjeva zbirka pohorskih pripovedk je deveta knjiga v seriji posebnih izdaj avstrijskega etnografskega muzeja na Dunaju, ki jim je ustanovitelj in urednik ravnatelj omenjenega muzeja, univerzitetni prof. dr. Leopold Schmidt. Kot urednik je le-ta izrabil priložnost in na čelu knjige spregovoril o tem in onem, kar mu je ležalo na srcu. Vmes so odstavki, ki bi spadali prej v politični uvodnik kot v znanstveno delo, tako da smo si v prvi osuplosti ob izidu meli oči, če prav beremo. Kajpada so Schmidtove uvodne formulacije na Slovenskem takoj izzvale odpor,¹ in samo na njihov rovaš gre, da Schlosserjeva zbirka pri nas do danes še ni strokovno ocenjena.

Pohorsko tekstno gradivo je Schlosser nabiral v letih 1910 in 1911, ko je kot mlad oficir avstrijske armade služil v Mariboru. Pohorje je bilo tedaj kakor novo odkrit svet, kamor je posebno štajerska nemška inteligenca kaj rada zahajala bodisi čisto turistično bodisi z znanstvenimi nameni (prirodoslovci, geografi, arheologi...) bodisi celo po literarne navdihe. Schlosserja je veselilo krajepisno delo, zanimal se je za zgodovinsko preteklost mariborske okolice, prav posebej pa ga je prevzel pravljlični svet vzhodnega Pohorja. Tako je že leta 1912 mogel izdati prvo svoje delo v ti smeri, knjižico »Der Sagenkreis der Poštela«. Če pomislimo, da so v tistem času na Slovenskem objavljali novo zapisane ljudske pripovedke samo redki zbiralci — n. pr. Števan Kūhar, Ivan Sašelj in še kdo kaj malega v periodičnem tisku — si bomo brž na jasnem, da je Schlosserjev prispevek pomemben. Ne samo po tem, kar je javno pokazal leta 1912 — 75 tekstov, večinoma krajših, ki se v glavnem sučejo okoli znane prazgodovinske postojanke na Pošteli — ampak tudi po vsem, kar je nabral in je brez njegove krivde obležalo v rokopisu.

Za poglobljeno narodopisno delo med Slovenci pa je Schlosserju vendarle manjkalo nekaj temeljnega: znanje jezika pripovedovalcev. Namesto da bi se jim mogel sam kar se da približati, so se morali oni prilagajati njemu ali pa je bil celo potreben tolmač. Nekje med vrstami (Poštela, 18) berem prav tiho obžalovanje, da ne more sam posnemati tistih učenih raziskovalcev, ki so lahko prinašali kar cele pripovedke »in der unveränderten Ausdrucksweise ihrer Erzähler«. Kot majhen nadomestek za to je sklenil pač obdržati nekaj slovenskih lokalizmov in se je javno odrekel temu, da bi jih ponemčil. Iz takih priznanj in tudi iz dejanj — kakor bomo še videli — Schlosser dobiva v naših očeh veljavnost poštenjaka, čeprav je v svojem pisanju včasih človeško omahoval. V nobenem primeru ni mogoče mimo tega pozitivnega dejstva: kot Nemeč je iz

¹ I. Grafenauer, Dunajska izdaja pohorskih pripovedk, Glasnik Inštituta za slovensko narodopisje 1/2, december 1956, str. 8; N. Kuret, Se k izvajanjem L. Schmidta, Glasnik 1/2, 9; Fr. Baš, Pohorske pripovedke, Naša sodobnost V/1, jan. 1957, 89—92; B. Tepy, Slovenske pohorske pripovedke v nemški preobleki, Večer XIII/9, 12. jan. 1957.

Na tujem, kolikor vemo, je doslej izšlo že več poročil in ocen: H. Hepding, Hessische Bl. f. Volkskunde XLVII, 1956, 170—171; L. Kretzenbacher, Blätter f. Heimatkunde 31/2, Graz 1957, 61; L. Rörich, ÖZV 60/3, 1957, 252—253; K. Ranke, Fabula I, 1/2, 180—181; G. Schneidewind, Dt. Jahrbuch f. Volkskunde III, 1957/2, 536—538; I. Sándor, Ethnographia 68, 1957, 569—571.

obžalovanja, da »v nemškem jeziku ni nobenega dela, ki bi bilo posebej posvečeno slovenskemu narodopisju«, sklenil sam zarezati nekaj novih brazd na »von uns Deutschen so wenig gepflogten geistigen Reiche der slovenischen Schwesternation!«

Ker je že položil račune svojega življenja, danes lahko sodimo o njegovem delu iz historične perspektive. Kar je iz ljubezni do koščka naše zemlje in tam živečih ljudi naredil, in sicer dobro naredil, zadostuje, da mu spregledamo morebitne »grehe«. Kot pripadnik določene nemške generacije Paul Schlosser pač ni mogel iz lastne kože, zato tudi nima pomena, obregovati se ob njegove amaterske onomastične in toponomastične razlage in sklepe v uvodnem delu knjige. Če je bil to njegov obolus času, razmeram in ljudem, katerim je tako izražal svojo solidarnost, bodimo mu z naše strani rajši hvaležni za to, kar je naredil in zapustil *nam*. To je dragocen in brez dvoma trajnejši dokument kot naglo zastarevajoče etimologije ali historične hipoteze, to je simpatičen dokument, to je Schlosserjeva zbirka tekstov, ki so izšli pod naslovom »Bachern-Sagen«.

Zbirka šteje 101 zgodbo: 83 je neobjavljenih, iz rokopisov, 11 jih je vzetih iz tiskanih virov drugih piscev (št. 7, 28, 30, 36—38, 41, 64, 81, 82 in 91), 7 pa iz avtorjeve »Poštele« (št. 22, 24, 53, 54, 66 97 in 98). Pri blagu, ki je prevzeto iz tujih tiskanih virov, ima človek vtis, da je bila izbira naključna. Vmes so tudi izumetničene stvari — prim. št. 28 (Grete Büttner) — ali blago iz tretje roke — n. pr. dva časniška prispevka Fr. Mišiča (50, 57), ki jima je morda otroval Brinar ali kdo drug. Primerjava sedmih pripovedi iz Poštele s sedanjo izdajo nam kaže, kako je Schlosser svoje prvotno besedilo spreminjal: okrajšal ga je, zgotil, napravil preprostejše, saj je po njegovih mladostnih pogledih »Kennzeichen der echten Volkssage... ihre Schlichtheit!« Ob postopku s temi sedmimi zgodbami pač ni neutemeljen sklep, da je zbiralec zelo podobno delal tudi pri vseh drugih lastnih besedilih, ki so potemtakem pač samo približen odsev tega, kar mu je povedal vsakokratni informator. Neobjavljeno gradivo, ki ga je Schlosser priredil za tiskano zbirko pohorskih pripovedk, je spet dveh vrst: tuje in lastno. Kolikor se da razbrati iz opomb, je po tujem zapisku prirejena pravzaprav samo zgodba št. 42 — »po mariborski ljudskošolski kroniki«. Povsod drugod se je Schlosser oslanjal na lastne zapiske. Teh je bilo baje do 500, kakor sam pravi na str. 2 svoje zbirke. Če so še ohranjeni, bi bilo nujno potrebno zavarovati jih, spraviti v kako avstrijsko ali slovensko etnografsko ustanovo. Ne samo neizkoriščeni, tudi že izkoriščeni so namreč pomembni tako za zgodovino avstrijske kakor za zgodovino slovenske etnografije.

Za nas so kajpada najbolj zanimiva Schlosserjeva lastna besedila, prvič objavljena v zbirki Bachern-Sagen. Nabrana so bila v tehle krajih: Bistrica, Činžat, Hoče, Limbuš, Lobnica, Maribor, Pekre, Pivola, Pohorje, Radvanje, Razvanje, Reka, Ruše, Slivnica, Smolnik, Studenci. V pregledu na str. 73 našeti pripovedovalci — 47 po številu — so bili kmetje in kočarji (55), dva krojača, nato pa še po en dninar, hlapec in delavec na žagi, viničar, čevljar, lovec, železniški čuvaj, železničar v pokoju, uradnik v pokoju, graščinski oskrbnik, učitelj; pri devetih imenih pa ni podatka, katere zgodbe ali dele zgodb so povedali. Vse zgodbe je zbiralec porazdelil v devet poglavij: I. Duhovi, smrt, mrtvi se vračajo — II. Divji lov — III. Gozdna bitja, jezerski in gozdni duhovi — IV. Coprnice in coprnije — V. Zakladi — VI. Hudobni in neumni zlodej — VII. Stare cerkve in zgodovinski kraji — VIII. Razbojniške zgodbe — IX. Legende — X. Pravljice in šaljive zgodbe.

Gradivo samo seveda ni vse enako vredno in tudi ne prvovrstno, vendar pa bi celo najstrožji kritik težko kaj zavrgel. Najslabši tekst — št. 55, neizržit in sumljiv s svojimi »rusalkami«² — je prispeval učitelj Godec (Anton — SBL I,

² Zraven teh Schlosser omenja s slovenskim (knjižnim) imenom le še »vile«, »jezernika«, »(po)nočnega jagra«, »hudiča« in »palčka«. Če pa pomislimo, da bajna bitja in prikazni na poti iz kraja v kraj marsikdaj obdrže enake ali podobne lastnosti, ljudje pa jim pravijo tu tako in tam spet drugače, moramo le obžalovati, da nam Schlosser zraven Wilde Jagd, Seemannsl, Wassermann, Drache, Hexen ipd. ni vsakokrat posebej navedel tudi ustreznega imena, kakor

224 — ali kdo drug? Dvom se poraja ob »Pošteli« 66, kjer naj bi Godcu bilo leta 1912 že 88 let, medtem ko je bil A. G. rojen 1866), najdragocenejšega pa je povedal Simon Skrabl, stara radvanjska grča, kar po slovensko, tako da je njegova hčerka Mici morala biti Schlosserju za tolmača: to je prozna varianta »Desetnice« (št. 16). V več ko pol stoletja starejšem Cafovem zapisu iz Frama — Štrekelj I, 314 — je zdaj lepo razložljiv poprej skrivnostni konec, kjer desetnica napoveduje materi: »Ne boste videli moje smrti, jaz pa pri vaši stala bom!« To je po novi radvanjski varianti iz leta 1910 mogoče zato, ker »pravijo, da je najmlajša izmed desetih sester smrt«. Z drugimi besedami: desetnica ni navadna žrtev smrti, temveč ji je na onem svetu celo namenjena služba pomočnice pri »beli ženi«. Prav to skrivnostno bitje (in ne »Marija« kot v Cafovih dveh zapisih iz Frama, Štrekelj I, 314 in 315) na svojem obhodu po tem svetu izroči desetnici prstan kot spoznavno znamenje za takrat, ko bo prišla ponjo. S tem, kar je leta 1941 prinesel novega Kretzenbacher (Mythen, 99—101) in s sedanjim Schlosserjevim prispevkom je podoba slovenskega desetništva popolnejša. Ker smo že pri smrti, bodi omenjena tudi pripovedka št. 10, ki prejšnjo nekako dopolnjuje in je prav tako iz Radvanja: belo oblečena deklica je prišla k svinjski pastirčki, jo prosila za ogrinjalo in povabila k svoji materi; bila je smrt. Posebno mikavno je zadnje poglavje, od št. 93 do konca, čeprav bi pravljice ne bile čisto na mestu v knjigi pripovedk. Pravljice so lokalizirane, kot je podčrtal že sam Schlosser. In v njih imamo nepričakovano lepo ponazorjeno ozko povezanost in medsebojno odvisnost socialnih in nacionalnih problemov. Potepuh-raztrganec (93), Palček (98) in hlapec (101) govore in razumejo samo slovenski; grofična in imenitni mariborski gospod se sploh ne moreta z njimi sporazumeti, ker znata pač samo nemški, medtem ko se je lemberški grof najbrž naučil slovenski samo zaradi besedne igre s Petersšilčkom.

Seveda tu ne moremo preresetati cele zbirke, pripovedko za pripovedko, kakor je to naredil ocenjevalec zase oziroma za narodopisni inštitut. Potem ko ima to težaško delo za sabo, pa si upa trditi, da spada fundus Schlosserjevih pohorskih pripovedk med boljše, kar premoremo v te vrste literaturi. Schlosserjeva zbirka se po svojem tekstnem jedru bistveno ne loči od zbirk proznega ljudskega blaga, ki so pri nas izhajale v času po prvi svetovni vojski, prim. Kotnikove koroške »Storije« (1924), Kocbekove »Storije« iz gornjegrajskega okraja (1926), Möderndorferjeve »Koroške narodne pripovedke« iz Mežiške doline (1924) in druge kasnejše zbirke istega pisca. Pohorska zbirka ne zaostaja za nobeno omenjenih zbirk ne po številu ne po kvaliteti in pričevalni vrednosti tekstov, po spremnih podatkih pa jih celo prekaša. Če bi Schlosserjeve pripovedke prelili iz nemščine v slovenščino, bi bil odstranjen tudi ta edini razloček. Jezikovni razloček je tukaj le nekaj zunanjega, saj tudi slovenski oblikovano gradivo omenjenih zbirk ni zvesta podoba ljudske dikcije, če izvzamemo redke tekste v Kotnikovih »Storijah« in do neke meje še pripovedni del Šašlovega »Narodnega blaga iz Roža« (1936). V tem zadnjem primeru imamo pač avtorja, ki sam piše v svojem domačem narečju in je njegova oblikovna avtentičnost zato večja, vsebinsko pa tudi zanj velja podobno kot za druge avtorje. In zraven tega ne smemo pozabiti, da nam je Sašel kljub jezikovni dognanosti ostal na dolgu za vsa pojasnila, kdaj, kako in od koga je dobil svoje pripovedno gradivo.³

Po vsem tem pač lahko upravičeno obžalujemo, da se je Zgodovinsko društvo v Mariboru, ko mu je bil Schlosser leta 1930 ponudil in brez pridržkov odstopil rokopis »Bachern-Sagen«, obotavljalo z izdajo toliko časa, da je vojska to končno onemogočila. Pohorske pripovedke bi bile lahko izšle v »Arhivu za

je v kraju navadno. O povodnem možu je n. pr. že dr. Kotnik pisal: »Ljudstvo v Mežiški dol. pravi »vodni mož« in ne povodni mož...« (Storije, 100). V Legnu sem leta 1937 slišal zanj ime »vodni mož« in »jezernik«, v Lovrencu samo »jezernik«; divji lov poznata Lovrenc in Ribnica kot »ponočni jag«, smrt so stari v Lovrencu videvali kot »belo ženko«. In tako naprej.

³ Ta svoj dolg pa je dr. J. Sašel vendarle poravnal s prispevkom »Kako so nastali zapiski za »Narodno blago iz Roža«, ki ga je uredništvo SET sprejelo za objavo v 12. letniku.

zgodovino in narodopisje« (kakor že omenjeno »Narodno blago iz Roža«) ali pa v »Narodopisni knjižnici«, kakor Möderndorferjevo »Narodno blago koroških Slovencev« (1934). Schlosser je svojo nemški pisano zbirko izročil slovenskemu društvu in obenem pristal kot na nekaj samo po sebi razumljivega, da tudi izide v slovenščini. Lepše bi pač ne bil mogel potrditi svojih besed iz Poštele, 18: »Wissenschaft steht über völkischen Bestrebungen!« Cloveško popolnoma razumljivo pa je tudi to, da se je po zlomu Jugoslavije pač pozanimal za usodo svojega rokopisa, da bi ga vendarle poskušal spraviti na svetlo. Na to je dolgo in potrpežljivo čakal, ne da bi bil dočakal: umrl je namreč v Gradcu maja 1956, še ne pol leta prej kot je bila izpolnjena njegova davna želja.

Zaradi posthumnega izida Schlosserjeve zbirke smo tu v hudih zadregah. Neradi bi namreč bili komurkoli krivični, vendar včasih pri najboljši volji ne vemo, na čigav rovaš zarezati slabe strani, napake in pomanjkljivosti, ki jih v knjigi ni malo. Sicer pa nam ne gre za grešnika, ampak le za to, da opozorimo na grehe, ki bi se jih take izdaje z mejnega ozemlja morale še posebno skrbno izogibati. Pustimo pisne spodrsrljaje, ki bi jih lahko imel na vesti tiskarski škrat (Plesivec, Stefan, Hudovolnja, Spela, Štrekelji, paleč nam. palec, desetnic nam. desetnik, streza nam. steza, ponocni ipd.) ali ki kažejo morda željo, približati se mimo knjižne slovenščine pohorskemu narečnemu izgovoru (črna mloka nam. črna mlaka). Manj razumljivo in teže opravičljivo se nam zdi, da so pošteni Hudiči, Palčki in Škrabli iz »Poštele« na stara leta privzeli nova imena Huditsch, Paltschek, Skrabl — kakor da se prejšnjih sramujejo. Čeprav je Schlosser leta 1912 odločno odklonil, »ursprüngliche, meist tief sinnige slovenische Bezeichnungen zu verdeutschen, z. B. aus Poštela eine ‚Poschtela‘ zu machen,« se je v izdaji iz leta 1956 zgodilo prav to in poleg Poschtele srečujemo še cvetke à la Petersiltschek, Tschernagora ipd., včasih tudi nedosledno, n. pr. Schkrbotschen in Škrbots. Še bolj čudno pa je, da se v znanstvenem aparatu k slovenskim pripovedkam tolmačijo n. pr. pojmi *narodne pripovedke* (= Volkssagen) kot »Volkstümliche Erzählungen«, *pravljice* (= Märchen) »Sagen, Märchen«; da je mariborsko učiteljsko glasilo »Popotnik« postalo avtor, ki je pisal v »Slowenische Lehrerzeitung«; da naši prvi sosede ne vedo niti pravega imena naše domovine in jo imenujejo »Slawonien« (str. X in 89). Vsaj v zadnjem stavku navedenih stvari prav gotovo ni zagrešil rajnji Schlosser, ki je dobro vedel n. pr. kaj je Popotnik (gl. Poštela, 62).

V trdovratnem zamolčevanju slovenskih krajevnih imen je nekaj nojevskega, kar bi bilo smešno, če bi ne bilo za nas boleče in žaljivo. Ne moremo in nočemo nikomur ničesar predpisovati, vendar smo mnenja, da bi v znanstveni knjigi — še prav posebej v narodopisni — bilo na mestu vsaj kratko opozorilo, da obstoje tudi *ljudska* imena, ki se glase tako in tako. Nota bene, da ta ljudska imena slovenskih vasi nikakor niso bila oblastveno sankcionirana šele po l. 1918, ampak so rabila poleg nemških uradnih imen že v cesarsko-kraljevih časih (zadosti je odpreti katerikoli uradni krajevni repertorij izpred prve svetovne vojne). V slovenskih krogih pa je bilo še opaženo,⁴ da so n. pr. na Schlosserjevi karti Pohorja iz leta 1913 (str. 3) nekatera imena podana v slovenski obliki, v tekstu pa umetno ponemčena: tako n. pr. na karti Velka in Mala K(opa), v tekstu pa Grosse in Kleine Koppe. Za kaj naj bi bilo to dobro?

Schlosserjevo zbirko je na urednikov predlog znanstveno komentirala gospa dr. Elfriede Rath-Moser, tedaj še kustodinja etnografskega muzeja na Dunaju. Ker je že samo njeno ime v znanstvenih krogih jamstvo za vzorno opravljeno delo, nam je tembolj žal, da se je v našem primeru njeno delo ustavilo na pol pota. Kako to mislimo, bo najlaže pojasniti s primerom. Denimo da bi bil Slovenec, ki ga je služba vrgla na Zgornje Štajersko, nabral tam precej pripovedk in jih potem v Ljubljani izdal. Če bi znanstveni komentar k taki zbirki prinašal še tako izčrpne primerjalne podatke s slovenskih tal in posegel celo širše, po južnoslovanskem gradivu, medtem ko bi se le priložnostno, kadar bi tako na-

⁴ Fr. Baš, Naša sodobnost V/1, 1957, 91.

neslo in z blagom, ki je ravno pri roki, dotikal sorodnega nemškega gradiva s Štajerskega, s Koroškega in od drugod, mar se ne bi upravičeno reklo, da je tako delo nepopolno, enostransko? No, nekaj podobnega — kajpada v zamenjanih vlogah — je s Schlosserjevo knjigo Bachern-Sagen. Znanstveni komentar je sodelavko gotovo stal precej časa in naporov, žal pa njeno delo s strani uredništva ni bilo tako uokvirjeno kakor bi zaslužilo. Predvsem bi se moralo jasno videti, kaj je prispeval zbiralec (Schlosser) sam in kje se začno tuja dopolnila. Tako mora ta, ki zbirko rabi, sproti ugibati, čigavo je kaj, in kljub previdnosti bi se le moglo zgoditi, da bi kdaj obdolžil ravno tistega, ki je pri stvari nedolžen. Če pa so se tudi v komentar prikradle napake — nekaj smo jih že omenili — niti ni čudno, ko pa ne zbiralcu ne komentatorki slovenščina ni domača.

Schlosser pravi na str. 4: »Za primerjavo posameznih motivov so bile pritegnjene predvsem zbirke pripovedk okolišnih pokrajin, torej so bile uporabljene najprej štajerske in koroške zbirke in tiste iz nemških alpskih dežel... Slovenske zbirke in novejša slovenska raziskovalna dela smo mogli pritegniti le v manjšem obsegu.« In vendar celo pri izvajanju tega neopravičeno skrcenega programa nekaj ni v redu. Najprej se nam zdi kar neverjetno, da tudi kjer se je že sam Schlosser leta 1912 potrudil in poiskal nekaj slovenskih variant, le-te leta 1956 niso prišle v komentar (tak primer je pri zgodbi o Palčku: Poštela, št. 75, str. 74 — Bachern-Sagen, št. 98). Potem pa opomba k št. 23, ki vabi k primerjavi takole: »Vgl. z. B. Grimm...⁵ Gräber..., Rappold... Für den slowenischen Bereich Kelemina... und Brinar...« Z drugimi besedami bi se reklo, da Grimm, Gräber in Rappold nudijo nemške paralele, Kelemina in Brinar pa slovenske. V resnici pa ima ravno v tem konkretnem primeru tudi Gräber — Sagen, 1914, št. 197 — kar tri slovenske zgodbe (197/1, 3 in 5). In to ni edini primer te vrste, saj se slovensko gradivo s Koroškega s tako zastavljenim sklicevanjem na Gräberja posredno prikazuje kot nemško vsaj še pri številkah 11, 15, 14, 32, 64 in 81. Podobno, čeprav v manjši meri, je tudi z zahodnoslovenskim gradivom pri Maillyju. Končno pa naj še omenimo, da niti citirana slovenska avtorja Kelemina in Brinar nista bila izkoriščena do kraja.

Tule prinašamo kot dopolnilo nekaj slovenske literature — po vrsti, po Schlosserjevih številkah.⁶ Pri navajanju paralel so nam bile za izhodišče pohorske zgodbe, zato smo po navadi kar preskočili tiste številke, kjer ta hip nimamo v evidenci nič pohorskega. Načelno tudi niso posebej navedene variante, ki so že obsežene v Keleminovi ali kakšni drugi tekstni zbirki. Prav tako tudi rokopišno gradivo ne, razen izjemoma.

5. I. Macun, Pogled v Pohorje, LMS 1869, 88; Tomažič, Pravljice, 133; Kres 4, 1884, 146; Bolhar, 209. (Deloma velja to tudi za št. 73.)

10. Kelemina, 196 s.

13. Štrekelj I, 61—65; Kelemina, 102; Perusini, Ce fastu? 27/28, 1951/52, 169—171, s kritičnimi pripombami k Maillyju. Nainovejša slovenska varianta je bila posneta v avgustu 1958 na magnetofon v Depljah pri Vipavi.

17.—18. Tomažič, Pravljice, 115, 173. Trditve o takem ali drugačnem prihodu izročila na Pohorje bi bilo treba še dokazati.

22. Tomažič, Pravljice, 119, 176; Kelemina, 55/I.

23. Šašel, št. 3; Kelemina, 59: »Si z nami lovil, se boš z nami gostil.«

24. Tomažič, Pravljice, 173 s.

25. Popotnik 4, 1883, 251; Tomažič, Pravljice, 94, 108; isti; Bajke, 15, 24; Möderndorfer, 36; Kelemina, 134.

29. A. Kragelj, »Sam«, LZ 6, 1886, 226.

⁵ Nadrobnejši podatki — naslov, stran ipd. — so izpuščeni, ker so tu nepotrebni.

⁶ Za te navedbe je bilo deloma že mogoče izkoristiti kartoteko nastajajočega »Arhiva slov. ljudskih pripovedi« v Inštitutu za slov. narodopisje SAZU. Nekaj pripomb k tekstom št. 37, 42, 71 in 85 je prispeval prof. A. Bolhar iz Celja; prisrčna mu hvala!

30. Tomažič, Legende, 32; Möderndorfer, 19.
 31. Popotnik 1885, 282; Tomažič, Pravljljice, 117.
 32. Tomažič, Bajke, 31.
 33. Brinar, 52; Tomažič, Bajke, 48.
 36. Tomažič, Bajke, 76; Lešnik, 24.
 37. Popotnik 4, 1885, 153 = PV 1913, 65 = Koprivnik, Pohorje, 23; Brinar, 12; Tomažič, Pravljljice, 121.
 39. Prim. I. Grafenauer, Zmaj iz petelinjega jajca, Razprave 2. reda SAZU, II, 1956, 311 s.
 42. Najstarejši znani zapis te zgodbe hrani Inštitut za slov. narodopisje, kamor je prišel nedavno z Nedeljko rokopisno ostalino. Ko je Fr. Nedeljko leta 1885 pripravljaj svojo zbirko »Narodne pripovedke za mladino« (Lj. 1884), si je v zvezek formata 16° na str. 65—68 prepisal po neohranjeni podstavi zgodbo »Gožna kraljica na felberjevem otoku pri Mariboru«; kot zapisovalec je naveden neki Ivko St. Prav ta tekst pa je najbrž izhodišče vsem mogočim preuredbam, ki jih ni malo in jim je zdaj treba pridružiti še nam nedosegljivo redakcijo mariborske šolske kronike in od nje odvisno Schlosserjevo. Omenimo nekaj objav: PV 19, 1913/19, 27, in ponatis J. Koprivnik, Pohorje, Maribor 1923, 14; E. Lešnik, 19 (tudi v 2. in 3. izdaji iz let 1931 in 1938); J. Brinar, 41. Schlosserjeva redakcija je najbližja tisti E. Lešnikove, kar se da brez težave razložiti s skupno podstavo.
 54. Tomažič, Bajke, 128.
 63. Tomažič, Pravljljice, 99, 114.
 64. V Popotniku 1884, kjer naj bi bil Schlosser vzel to zgodbo, je ni.
 66. Tomažič, Bajke, 181.
 71. PV 19, 1913/19, 85 = Koprivnik, Pohorje, 27; Lešnik, 20; Tomažič, Legende, 9, 72.
 73. Tomažič, Pravljljice, 136. (Prim. opombo k št. 5.)
 76. K AT 1030 prim.: Kosi, Zlate jagode, 154; Naš dom 3, 1913, št. 20; Vrtec 2, 1872, 56. K AT 1060 in 1062 pa med drugim: Torbica 1862, 22; LZ 10, 1890, 746; Vrtec 21, 1891, 115; Vrtec 35, 1905, 61; Fatur II, 9; Drekonja, 79; Finžgar, Makalona.
 78. Tomažič, Bajke, 103; prim. I. Grafenauer, SR X, 1957, 41 s.
 81. Kotnik, Storijske, št. 38.
 82. Tomažič, Bajke, 113.
 83. Tomažič, Legende, 185; Narodopisje Slovencev I, 311.
 85. PV 1913/19, 50 = Koprivnik, Pohorje, 14.
 86. Tomažič, Pravljljice, 135.
 87. Tomažič, Pravljljice, 153; Jurčič, 81.
 88. Tomažič, Legende, 105; prozna razširitev ljudskih pesmi iz Streklja, kakor pri Milčinskem. Tudi pripoved iz družine Škrabl kaže sorodnosti s pesmijo, vendar je lahko naravnost iz izročila, ne po Štreklju.
 91. Popotnik 4, 1885, 314; Tomažič, Pravljljice, 206.
 93. SB 3, 1852, 206.
 94. Slov. Gospodar 74, 1940, št. 10, str. 14.
 95. Tomažič, Bajke, 200; Novice 22, 1864, 194, 201.
 96. SČb 1850, 50, 59; B 5, 1873, 67, 75; Popotnik 4, 1885, 90; Drekonja, 45; Flerè, 11.
 97. Tomažič, Legende, 48.
 98. N 1858, 252; Zg. Danica 17, 1864, 160; Vrtec 1, 1871, 72; Kres 5, 1885, 248; Vrtec 30, 1900, 4 (to varianto navaja P. Schlosser v Pošteli, 74); 36, 1906, 6; 51, 1921, 35; 74, 1943/4, 72. V Lovrencu na Pohorju sem marca 1957 zapisal zgodbo o bajnem bitju, ki mu je sicer ime »Páučen«, vendar je čisto nekaj drugega kot Palček iz pravljice.
 99.—100. LČ 1, 1850, 96, 100; 184, 188; SB 2, 1851, 8; N 15, 1857, 247; N 16, 1858, 245; SG 3, 1859, 23; SG 1862, 238; B 1, 1869, 40; Vrtec 1, 1871, 115; B 3, 1871,

71; B 5, 1875, 78; Kres 4, 1884, 245; Vrtec 16, 1886, 77; Sl. Gospodar 22, 1888, 117, 126; Vrtec 19, 1889, 54; Uč. tovariš 32, 1892, 185.

101. J. Valjavec, LC 1, 1850, 304.

Ker se je Schlosser — posebno v Pošteli — rad odkrito razgovoril, smo tako med drugim poučeni tudi o njegovem prepričanju, da ljudska izročila, posebno pripovedke, izumirajo. Mladi rod, kamor je prišteval celo petdesetletnike (!), je po njegovem vedel že prav malo poročati. In še to, kar se je dalo izvedeti v času njegovega zbiranja ok. 1910, da so pravzaprav revni odlomki, ostanki popolnejših pripovedk, ki so jih lahko poslušali veliki zbiralci sredi 19. stoletja. Te Schlosserjeve tožbe pa samo deloma ustrezajo resnici. Verjamemo, da mu ni bilo lahko izvleči iz ljudi, posebej blizu Maribora, take pripovedke kot si jih je želel. Vendar kljub tako malodušnemu ocenjevanju Pohorci tudi še danes radi bajajo, verjetno prav tako kot pred petdesetimi ali sto leti. O tem se je ocenjevalec sam lahko prepričal v marcu 1957, ko je nalašč potoval na Pohorje, ne čisto po Schlosserjevih sledovih, vendar tako da se je seznanil z vrsto »njegovih«¹ zgodb. Tako si je v nekaj dneh bivanja v krajih Golava Buka in Legen pri Slovenjgradcu in Lovrenc na Pohorju zapisal vrsto pravljič in pripovedk, kratkih in dolgih, fragmentaričnih in lepo zaokroženih, kakršni so pač bili poročevalci. Neposredno ali posredno so tako prišle na dan zgodbe — nekatere tudi v dveh, treh in več variantah — ki ustrezajo Schlosserjevim št. 10, 17, 22, 23, 25, 27, 30, 31, 39—41, 51, 52, 81, 85 ali pa vsaj močno spominjajo nanje.

Vzemimo za primer samo eno izmed zgodb, št. 30, pravzaprav le drugi odstavek na str. 30. Schlosser na kratko poroča: »Nach einer anderen Sage ist ein altes Weib zum [Reifniger] See gewandert und hat eine tote schwarze Katze ins Wasser geworfen, um den Wassermann zu versöhnen. Daraufhin hat er ein böses Wetter abziehen lassen.« Ne vem, kako in po kakšnih virih je o tem pisal F. Mišič (Marburger Zeitung, 15. oktobra 1939), na katerega se Schlosser sklicuje. V resnici tu nikakor ne gre za navadno pripovedko — Sage. O tem pričajo naši starejši pisani viri, tako n. pr. Popotnik 4, 1883, 285: »Če potrebuje zemlja v suši dežja, govoré ljudje, treba je vreči le mačka v [Ribniško] jezero, in hitro se dvigne mokroten oblak, donasajoč dež.« Podobno pa tudi pohorski ustni viri še marca 1957: »Če dougo ni deža, še zdejle praujo, da bo treba mačka vrč u jezero:« — »V jezero moreš mačko vreč, če hočeš deža;« — [Naši stari] »so trdo verovali: če je mačko vrgu v jezero, je pršu dúmu moker, je ploha ratala« (Legen — ISN, rkp. Pohorje 1, 31). »So mačko vrgli — nevihta! Je kípelo črez, so megle kop prešle, pa dež« (Ribnica — ISN, Pohorje 1, 67). »Če je strašna suša bla, so vrgli mačka« (Lovrenc — ISN, Pohorje 2, 6). Pred sabo imamo torej *verovanje*; dokler je bilo še živo, se je deloma izražalo tudi v *običaju* in narekovalo *čarovno dejanje*. Z drugega konca slovenske domovine, iz Brkinov, imamo podatke, da so še v desetih in dvajsetih letih našega stoletja z visokih skal nad zamašenim požiralnikom vrgli mačko v vodo, »da se budu ponikve odprle«, da bi ne bili poplavljeni kraško polje in mlini vzhodno od Obrova (avtorjevi zapiski v EM 12/23, 27—28 in 94). V obeh primerih gre očitno za žrtvovanje žive živali — mačke — naravnemu elementu, vodi: v Brkinih zato da bi se povodenj ustavila in uplahnila, na Pohorju pa narobe, da bi po hudi suši spet padel dež. Za izročilom kot je podano pri Schlosserju pa je komaj mogoče slutiti kaj takega!

Iz tega pač izhaja, da Pohorje nikakor ni izčrpano, da še zmerom lahko nudi zbiralcem in raziskovalcem dobro bero. Ker si slovenski etnografi ne lastimo delovnega monopola nad to pokrajino (Pohorje — »eno najmikavnejših pogorij v Srednji Evropi«: A. Achleitner, Der Waldkönig, Berlin 1911), pozdravljamo tudi vsakega tujega raziskovalca, ki je že prišel ali ki bi še prišel tja z resnimi, poštenimi nameni. Zato smo tudi Schlosserju hvaležni za njegovo delo.

Ne moremo pa se strinjati z načinom, kako je bilo to delo uokvirjeno in predstavljeno leta 1956. Gradivo, ki ga je nemški kulturni delavec zbral pri nas z ljubeznijo, je bilo izrabljeno kot priložnost za izražanje neznanstvenih, političnih konceptov. S tem mu je bila dana ost, ki gotovo nikoli ni bila v avtorskih intencijah. Če prof. L. Schmidt v uvodu — o tem je zdaj beseda — med drugim meče v en koš Južno Tirolsko in Spodnje Štajersko, se z njim o tem pač ni vredno spuščati v debato. Omenimo naj le, kar se bere na str. VII: »Znanstveno raziskavanje Spodnje Štajerske je zmerom bilo avstrijska stvar in potemtakem tudi etnografsko raziskavanje, kolikor se o tem sploh že da govoriti.« Ali gre tu za nepoučenost? Dobro se še spominjamo Schmidtove knjige »Geschichte der österreichischen Volkskunde« (1951), ki v naslovu obljublja dosti več kot je v nji dano, saj so bili prezrti — razen gradišćanskih Hrvatov — vsi nenemški »Bewohner der Monarchie«; tako je to delo pravzaprav samo zgodovina etnografije avstrijskih Nemcev. Vendar si ni mogoče misliti, da bi bila ljubitelju avstrijske velike preteklosti in tradicij vsa znanstvena prizadevanja nenemških narodov nekdanje avstroogrške monarhije kratkomalo dim. V slovenskem in hrvatskem imenu bi smeli n. pr. vprašati: mar niso Kopitar, Miklošič in Jagić na Dunaju, Krek, Štrekelj in Murko v Gradcu s svojim osebnim ljubljenim in znanstvenimi uspehi — tudi na torišču raziskavanja ljudske književnosti, se pravi na etnografskem torišču — pomagali utrjevati sloves avstrijske znanosti? In tudi glede narodopisnega raziskavanja Spodnje Štajerske bi nikakor ne bil objektivni, kdor bi si upal odrekat i znanstveno veljavo Stanku Vrazu, Davorinu Trstenjaku, Jožefu Pajku in številnim drugim do naših dni!

Tako v Schlosserjevem predgovoru kakor v Schmidtovem uvodu je poudarjena potreba po sodelovanju med avstrijskimi in slovenskimi etnografi oziroma med etnografi v Ljubljani in v Zagrebu. V tem seveda soglašamo, vendar bi si srčno želeli, da bi sodelovanje ne bilo omejeno na lepe besede in medsebojne komplimente, temveč da bi se rajši kazalo v dejanjih.

*

Odazivajući se molbi dr. M. Matičetova, kao i primjedbi iz predgovora Schlosserovoj zbirci, prema kojoj se kao dobrodošle očekuju dopune od »susjednih istraživača narodnih predaja u Hrvatskoj i u Slavoniji« (str. X), dodajem na kraju nekoliko kratkih napomena.

Komparativna građa uz Schlosserove predaje, pobilježene među slovenskim pohorskim seljacima, uzeta je prvenstveno iz njemačkih zbirki, a tek neznatno i iz slovenskih i nekih srpskohrvatskih (usp. str. 4 i 73—86). Promotrimo li ovu okolnost u svijetlu izrazito politički i revandikaciono intoniranog predgovora L. Schmidta, ne ćemo se moći složiti s njegovom opaskom, da se tu radi o »svim objektivno zasnovanom komentiranju« (str. X).

Ograničivši komparativne napomene prvenstveno na njemačke zbirke, autor može pod vidom objektivnosti svu tu građu sugerirati kao genetički jednostrano vezanu uz njemačke, odnosno austrijske narodne predaje.

Nije moj zadatak da govorim o kompleksnosti i višekratnom preslojavanju alpskih narodnih predaja, o naučnoj neodrživosti svakog pokušaja njihova poistovjećivanja s tradicijama samo jedne etničke odnosno nacionalne grupe. Zadatak je ovog malog članića u prvom redu taj da na primjerima pokažem, kako i neke osebujne predaje, a osobito one, koje su u napomenama uz Schlosserovu zbirku obilježene kao eklatantno alpske (t. j. indirektno kao austrijske), mogu imati svoje paralele i na srpskohrvatskom terenu Balkana. Kao primjere uzimam, dakle, tek neke izabrane predaje, a ne one za koje se zna da su opće raširene. Ne ćemo stoga navoditi srpskohrvatske varijante uz priču o Lenori (br. 15), o potkovanoj vještici (br. 45), o vražjemu mlinu (br. 75), o natjecanju seljaka i vraga (br. 76), o razbojniku mladoženji (br. 87) i sličnome. Oni pak primjeri, koje ovdje navodimo, služe tek kao ilustracija i ne treba da budu shvaćeni kao pokušaj iscrpnijega komparativnog pregleda.

Predaja o divljem lovcu, koja je osobito raširena u alpskim krajevima, može se čuti i drugdje, n. pr. u okolici Samobora (usp. ZNŽO XIX/1914, str. 127 i 128), u Podravini oko Koprivnice (SG IX/1866, str. 231), na Kalniku (SG IX/1866, str. 266—268). O sablasnom lovcu Peji, koji je za života zbog vraćanja puškom odgovarao i pred biskupom »Štrocmajerom«, slušala sam zanimljivih priča u selu Potnjani kod Đakova u Slavoniji (usp. rkp INU br. 259). Tu se prepleće motiv čarobnoga strijelca (br. 48) s motivom divljeg lova (br. 17—24). O čarobnom strijelcu vidi i ZNŽO I/1896, str. 249.

U Potnjanima kod Đakova zabilježila sam i predaju, inače dosta neobičnu, koja se nadovezuje na Schlosserov tekst, br. 29. U oba primjera čovuljak dobije batina, jer je smetao čovjeku kod vatre, masteci svoju žabu na njegovo pečenje (usp. rkp INU br. 259). Ista ova Schlosserova priča sadrži i poznati motiv Polifema s igrom riječi »Ja sam« (Thompson K-602). Među specifičnim varijantama iz alpskih krajeva navodi pisac bilježaka i tekst iz zbirke A. v. Mailly, Sagen aus Friaul u. den Julischen Alpen, Leipzig 1922, br. 34/II. Radi se zapravo o Maillyjevoj mistifikaciji, jer on kao vlastiti zapis navodi tekst koji uopće nije alpski, nego je hrvatski iz Dalmacije s otoka Brača (uzet iz Glasnika Zemaljskog muzeja za Bosnu i Hercegovinu, IX/1897, str. 486—490). Zanimljivo je, da je ovaj isti tekst s jedne strane bio »magično« pretvoren u alpski, a s druge strane opet u talijanski, navodno iz okolice Rijeke (usp. F. Babudri, Fonti vive dei Veneto-Giuliani, Milano b. g., str. 316—317).

Predaje u vodenom čovjeku (br. 32—34) imaju bliskih paralela u Samoboru (ZNŽO XIX, str. 159—145); vidi i SG IX, str. 230—231 (Koprivnica, Vukovci).

U napomeni uz tekst 39 diferencira se zmijoliki »Lindwurm« germanskog sjevera od krilatoga zmaya iz južnih krajeva. Tu moramo spomenuti da se u srpskohrvatskim predajama zmija i zmaj često miješaju i ne razlikuju jedno od drugoga, slično kao i u pohorskom tekstu. (Na gradini Brubno na Baniji živi, prema pričanju, neka neman, koju nazivaju i zmajem i zmijom i zmijom aždajkinjom. Usp. rkp INU 221, tekstovi br. 68, 70, 73, 74, 82, 90, 91, 93, 95; vidi i ZNŽO VI/1901, str. 120). Od brojnih primjera južnoslavenskih predaja o zmaju (pozoju), koji donosi oluju, upozorujemo na one navedene u raspravi V. Jagić, Die Südslavischen Volkssagen von dem Grabancijaš dijak und ihre Erklärung, Archiv f. slav. Philologie, II/1877, str. 437—481.

Predaje o pokušaju da se otme kruna ili dragi kamen zmijskoj kraljici (tekst 42) česte su u alpskim krajevima, kako je u bilješci rečeno, ali i izvan njih (usp. R. Plöhl Herdavigov, Hrvatske narodne pjesme i pripoviedke, I, Varaždin 1868, str. 104; ZNŽO XIX/1914, str. 119; XX/1915, str. 305—306; XXVI/1926, str. 192 i dr.).

O čovjeku, koji je došao na vještiji skup pa ostao zatvoren u vinskoj konobi (br. 43), ima dosta predaja po Dalmaciji i ostalim hrvatskim krajevima (R. Strohal, Hrvatskih narodnih pripoviedaka knj. I, II, izd., Karlovac 1907, br. 28; ZNŽO X/1905, str. 231; XXII/1917, str. 308—309; XXIII/1918, str. 191; rkp INU 171, str. 90—91).

O vraćanju kojim se može zaustaviti plug u polju i o sredstvima zaštite od takvog vraćanja (br. 47) vidi V. Čajkanović, Srpske narodne pripovetke, Bgd 1927, br. 186 i bilj. na str. 549; vidi i rkp INU 171, str. 108.

Predaje o zakopanom novcu, koji svijetli, odnosno »cvate« (br. 51, 52), sreću se češće na hrvatskosrpskom terenu (ZNŽO XIX/1914, str. 120 i 136; VI/1901, str. 133; SEZ L/1934, str. 190; LXI/1949, str. 216—217; I. Lovrić, Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa, izd. JAZU, Zagreb 1948, str. 167; rkp INU 139, str. 25; rkp JA 72, Žiža, Praznovjerije i predsude, br. 4).

O kopačima zlata, koji u »risu« čekaju vruga (br. 60), ima predaja i u okolici Zagreba (ZNŽO XXIII/1918, str. 261—262).

O potonulim gradovima, iz čijih se dubina čuje zvonjava (br. 77), pripovijeda se češće među Hrvatima i Srbima (vidi primjere iz Istre u novinama Riječki novi list 1914, br. 24 = Jadranski zbornik, I, Rijeka-Pula 1956, str. 182; Mladi Istranin 1922, br. 16, str. 124; kalendar Franina i Jurina 1926, str. 54—58 — književno obrađeni primjeri). Amo pripadaju i sve one brojne predaje o Gavanovu jezeru, poznate od Crne Gore preko Hercegovine i Bosne do otoka Cresa i dalje.

Pričanja o tajanstvenim podzemnim hodnicima (br. 82) raširena su često na mjestima, gdje ima ruševina starih feudalnih gradova (usp. SEZ LVIII/1948, str. 437 i str. 442—443; rkp INU 141, str. 43 — Čabar u Gorskom Kotaru; rkp INU 221, str. 104 i str. 106 — Brubno na Baniji; Franina i Jurina, l. c.; ZNŽO XIV/1909, str. 128).

O umrlom djetetu, koje za pokoru mora napuniti vrčić suza (br. 88), ispravno je u komentaru rečeno, da je to prepričana slovenska narodna balada. Motiv je poznat i na srpskohrvatskom terenu. (ZNŽO XIX/1914, str. 215—216; XXXII/1940, str. 177; Hrvatske narodne pjesme, knj. I, br. 24, br. 25 i bilj. na str. 511—512; knj. V, br. 4; Istarske narodne pjesme, Opatija 1924, str. 228—230; Slovenski glasnik 1858, str. 118—119 i 1865, str. 152—153 (Istra); rkp INU 96, str. 41—42; N. Kukić, Srpske narodne umotvorine, Zagreb 1898, str. 103—105 i dr.).

Uz tekst br. 93, o kojem je tipu u bilješci rečeno da je »na njemačkome relativno rijetko zabilježen«, ima više srpskohrvatskih varijanata. Navest ćemo ih u zbirci istarskih narodnih pripovijedaka, koja će uskoro u štampu.

S ovo nekoliko probranih primjera željeli smo tek nagovijestiti, kako daleko mogu dopirati veze s nekim predajama, koje bez točnijega ispitivanja u prvi mah djeluju kao specifično i izrazito alpske. One to djelomično doduše i jesu, ali nije naučno opravdano pripisivati im alpsko obilježje jednostranim navođenjem paralela, čime se ujedno sugerira i austro-njemačko porijeklo glavnine ovih priča. Savjesno i pažljivo prikupljene austrijske, odnosno njemačke varijante uz ovu Schlosserovu zbirku mogle bi biti istinska naučna dobit, da su stavljene na mjesto, koje im objektivno pripada, t. j. poslije slovenskih varijanata. Ta radi se o pričama, skupljenim u slovenskom kraju među slovenskim ljudima!

Kratice

Poleg kratic iz Schlosserjevih Bachern-Sagen, str. 74—75, in iz Slovenskega biografskega leksikona so bile uporabljene tele kratice:

TA, Aa Th = Aarne-Thompson, The Types of the Folk-Tale, Helsinki 1928.

Bolhar = Slovenske narodne pravljice, Ljubljana 1952.

Drekonja = Tolminske narodne pravljice. Uredil in uvod napisal C. Drekonja, Trst 1952.

EM = Etnografski muzej v Ljubljani.

ISN = Inštitut za slov. narodopisje pri Slov. akademiji znanosti in umetnosti.

Lešnik = E. Lešnik, »Šumi, šumi Drava...« Črtice iz mariborske zgodovine, pravljice in pripovedke iz mariborske okolice in od drugod. Maribor 1925.

Möderndorfer = V. Möderndorfer, Koroške narodne pripovedke. Celje 1946.

rkp INU = rukopis Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu.

rkp JA = rukopis Odbora za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

SEZ = Srpski etnografski zbornik.

Sašel = J. Sašel-F. Ramovš, Narodno blago iz Roža. Maribor 1956.

Tomažič, Bajke = J. Tomažič, Pohorske bajke. Ljubljana 1945; — id., Legende = Pohorske Legende, Ljubljana 1944; id., Pravljice = Pohorske pravljice, Ljubljana 1942.

ZNZO = Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena.

Zusammenfassung

EINE GUTE SAMMLUNG SLOWENISCHER SAGEN AUS DEM JAHRE 1910
IN EINER UNZUREICHENDEN AUSGABE AUS DEM JAHRE 1956

Paul Schlosser, Bachern-Sagen. (Vorwort von Leopold Schmidt)

Die Sammlung slowenischer Volkssagen vom Pohorje (Bacherngebirge) reicht in die Zeit um 1910 zurück, als Paul Schlosser, als junger Offizier der österreichischen Armee in Maribor (Marburg) stationiert, seine Freizeit ortskundlichen Studien und der Sammlung volkstümlichen Erzählstoffes der Umgebung von Maribor, besonders des östlichen Pohorje, widmete.* Die Ergebnisse seiner Sammeltätigkeit aus jener Zeit liegen in drei Sammlungen vor (wenn wir kleinere zufällige Veröffentlichungen in Zeitungen nicht mitrechnen): Der Sagenkreis der Poštela (Marburg 1912 — 75 Nummern), Lemberger Streiche (ÖZV. N. S. Bd. V, Wien 1951, S. 157—166 — 10 Nummern), Bachern-Sagen (Wien 1956 — 101 Nummer, davon jedoch nur 85 neue). Das gesamte Material dieser Sammlungen erhielt Schlosser in slowenischen Gegenden und von Leuten slowenischer Stammeszugehörigkeit. Da er des Slowenischen nicht fähig war, blieb seinen Gewährsleuten nichts anderes übrig, als sich ihm anzupassen und ihm das Erzählgut auf Deutsch zu erzählen. Wo jedoch der Erzähler dieses nicht vermochte, musste sich der Sammler mit einem Dolmetsch behelfen; so z. B. in Radvanje (Rotwein) in der Familie Škrabl, wo Schlosser einige Texte aufnehmen konnte, die zu den bemerkenswertesten seiner Sammlung zählen. Es braucht nicht besonders betont zu werden, dass solches Sammeln von Volkserzählgut wohl von zweifelhaftem Wert ist. Dank dem Entgegenkommen der slowenischen Informatoren, die dem deutschen Sammler in jeder Hinsicht an die Hand gingen, und weil dieser sich nachher jeden inhaltlichen Korrigierens, »Verschönerns« und ähnlicher Eingriffe in den Erzählstoff enthielt, ist das Material trotz der erwähnten Schwäche noch immer brauchbar. Die Texte sind zum Grossteile örtlich und persönlich zuverlässig verankert und wenn man die Zeit ihrer Aufnahme in Betracht nimmt (als sich in der Sammlerpraxis strengere Kriterien noch nicht allgemein durchgesetzt hatten und als die Sammeltätigkeit überhaupt noch in ziemlich grossem Ausmasse Liebhabern überlassen war), kann man sogar sagen, dass die Erzählgutsammlung, die Schlosser in der Umgebung von Maribor zustande gebracht hat, eigentlich eine gute Sammlung ist.

Trotzdem kann man nicht umhin, recht ernste Bedenken betreffs der Art und Weise der Herausgabe der »Bachern-Sagen« im Jahre 1956 auszusprechen.

1. Das Textgut kommt aus Orten, von denen Schlosser im Jahre 1912 selber anerkannte, dass dort »das landsässige Volk ... der Mehrzahl nach heute slowenischen Stammes« sei. Für diese Orte bestehen slowenische Namen, die nicht erst nach dem Jahre 1918 amtlich sanktioniert wurden, sondern neben den amtlichen deutschen Namen schon in der k. k. Zeit seit eh und je üblich waren und vom »landsässigen Volke ... slowenischen Stammes« ausschliesslich gebraucht wurden. Jedenfalls würde man erwarten, dass in einem wissenschaftlichen volkskundlichen Werke auch die slowenischen Ortsnamen angeführt werden. Weil dies nicht geschehen ist, so sei diesem Mangel hier abgeholfen, und zwar nach dem »Allgemeinen Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dez. 1910«, hrsgg. von der k. k. Statistischen Zentralkommission in Wien. Wien 1915, S. 94—96:

* Touristische, wissenschaftliche (naturhistorische, archäologische usw.) ja sogar literarische Ausflüge aufs Pohorje waren zur Mode geworden. In jener Zeit erschien u. a. sogar eine Art Pohorje-Roman: Arthur Achleitner, Der Waldkönig, Erzählung aus dem südsteirischen Bacherngebirge. Verlag Otto Janke, Berlin 1911. In der Einleitung sagt der Autor, das Pohorje sei »eines der interessantesten Gebirge Mitteleuropas, ... von Slowenen bewohnt.

Brunndorf = Studenci
 Feistritz = Bistrica
 Kötsch = Hoče
 Lembach = Limbuš
 Lobnitz = Lobnica
 Maria Rast = Ruše
 Pachern = Pohorje

Pickerndorf = Pekre
 Rosswein = Razvina (heute: Razvanje)
 Rothwein = Radvina (heute: Radvanje)
 Schleinitz = Slivnica
 Zinsath = Činžat
 Zmollnig = Smolnik

Hier sind allerdings nur jene Ortschaften angeführt, aus denen das Material stammt, und auch nur solche, deren Namen im Deutschen und Slovenischen differieren. Natürlich gilt aber auch für alle anderen Ortschaften, deren Namen in den Texten vorkommen, dasselbe Prinzip. Hingegen ist im Buche das ausgesprochene Gegenteil davon fühlbar. Man spürt sogar das Bestreben, den tatsächlichen Sachverhalt zu vernebeln. Wie könnte man es sonst erklären, dass die Karte auf S. 3 (sie stammt aus dem Jahre 1913!) z. B. den Namen *Vélka K(opa)* anführt, im Texte hingegen nur der Name *Grosse Koppe* auftritt. Unbeachtet der moralischen Verpflichtung, jeden Leser objektiv zu informieren, ist solches hartnäckiges Verschweigen slovenischer Ortsnamen für die Slovenen beleidigend.

2. Obwohl Schlosser im Jahre 1912 öffentlich energisch abgelehnt hatte, »ursprüngliche, meist tief sinnige slovenische Bezeichnungen zu verdeutschen, z. B. aus *Poštela* eine ‚Poschtela‘ zu machen,« treffen wir in der Ausgabe aus dem Jahre 1956 nicht nur *Poschtela*, sondern auch Blüten wie: *Tschernagora*, *Petersiltschek* u. ä.; dazu haben auch: *Hudič*, *Palček* und *Skrabl*, gute alte Bekannte aus »Der Sagenkreis der *Poštela*«, im Jahre 1956 »neue« Namen angenommen, sie heißen jetzt: *Huditsch*, *Paltschek*, *Skrabl*... Vielleicht ist dies ein Erbe der Bearbeitung aus dem Jahre 1941, die auf S. 2 erwähnt wird? In diesem Falle war die »Epurierung« wohl nicht konsequent, es blieb ja neben *Schrbot* auch *Skrbots* bestehen. Sei dem, wie es wolle, die Abweichung von Schlossers Prinzipien und von Schlossers Praxis aus dem Jahre 1912 würde mindestens eine kurze Erläuterung im Vorworte verlangen.

3. Bezüglich des missenschaftlichen Kommentars lesen wir in Schlossers Einleitung auf S. 4: »Slovenische Sammlungen und die neueren Arbeiten der slovenischen Forschung konnten nur in beschränktem Mass herangezogen werden.« Es ist verständlich, dass wir von einem des Slovenischen unkundigen Autoren nicht Unmögliches verlangen können. Der Herausgeber der »Veröffentlichungen«, in denen die »Bachern-Sagen« ediert wurden, hätte sich jedoch der Fachkollegen in Ljubljana erinnern dürfen, die ihre Mitarbeit bestimmt nicht abgelehnt hätten, was mit der Mitarbeit beim Sammelband »Masken in Mitteleuropa« (1955) bewiesen worden ist. Die Heranziehung eines slovenischen Fachmannes wäre diesmal desto notwendiger gewesen, weil für den deutschen Teil des Kommentars die anerkannte Erzählforscherin Dr. *Elfriede Moser-Rath* verpflichtet wurde. Weil aber auch sie — wie Schlosser — in slovenicis nicht bewandert ist, ist das ursprüngliche Missverhältnis zwischen deutschen und slovenischen Parallelen noch beträchtlich angewachsen. Das Resultat war eine einseitige, nicht aber eine »durchaus objektiv angelegte Kommentierung«, wie der Herausgeber auf S. X versichert.

4. Der Kommentar zu Schlossers Text Nr. 23 verrät eine kleine, aber typisch unrichtige Darstellung des Sachverhaltes. Wenn man bei den beiden angeführten slovenischen Autoren *Kelemina* und *Brinar* Parallelen »für den slovenischen Bereich« suchen soll, dann ist es ohne weiteres selbstverständlich, dass die vor ihnen zitierten Autoren *Grimm*, *Graber* und *Rappold* nur deutsches Material bringen. Von tausend Lesern dürfte wohl kein einziger auf den Gedanken kommen, es könnte anders sein. Und doch ist es anders! *Graber*, Sagen aus Kärnten

(1914), bringt nämlich unter 5 Varianten der Nr. 197 — drei slowenische Varianten (197/1, 3 und 5)! Und das ist nicht das einzige Beispiel der Art; slowenische Sagen aus Kärnten werden ja in derselben Weise indirekt als deutsche Sagen vorgestellt in den Nr. 11, 15, 14, 52, 64 und 81. Ähnlich ist auch Maily eine Quelle, die beim Zitieren Vorsicht verlangt.

5. Wenn der Herausgeber es schon nicht als notwendig fand, bei der Veröffentlichung eines Buches slowenischer Sagen einen slowenischen Erzählforscher zur Mitarbeit heranzuziehen, so hätte er wenigstens einen von den österreichischen Slavisten ersuchen dürfen, vor der Drucklegung doch den Satz durchzusehen. Da wäre der südliche Nachbar Österreichs — Slowenien — wahrscheinlich mit dem richtigen Namen ins Buch gekommen — jetzt prangt er als Slawonien darin (S. X und 89)! Auch der »Popotnik«, das Organ der slowenischen Lehrerschaft (1880—1949), würde im Quellen- und im Personenverzeichnis nicht als Autor auftreten. Auch slowenische Fachbegriffe wären in diesem Falle nicht so beiläufig, sondern präzise erklärt worden, wie es sich für ein volkskundliches Werk gehört; *pravljice* sind nämlich nur Märchen, nicht aber »Sagen, Märchen«, *narodne pripovedke* aber sind Volkssagen und nicht »volkstümliche Erzählungen«. Und letzten Endes hätte es in diesem Falle auch der Druckteufel nicht gewagt, so eigenwillig just mit den ziemlich spärlich vorhandenen slowenischen Ausdrücken umzugehen.

6. Das Vorwort des Herausgebers, Prof. Dr. Leopold Schmidts, enthält Formulierungen, die in den Leitartikel einer politischen Zeitung, nicht aber in ein wissenschaftliches Werk gehören dürften. Die Gedankengänge Prof. Schmidts haben auf slowenischer Seite eine gerechtfertigte Einsprache hervorgerufen (Grafenauer, Kuret, Baš, Teplý — siehe die Anm. 1 auf S. 187). Wie könnte es auch anders sein, wenn Schmidt augenscheinlich zwischen Südtirol und der Südsteiermark nur einen einzigen Unterschied findet, dass nämlich die Debatte über Südtirol noch immer lebendig ist, hingegen die Debatten über die Südsteiermark und die anderen, Österreich — nach Schmidts Meinung — zu Unrecht abgetrennten Grenzgebiete, »etwas leiser geführt werden.« Es ist unglaublich, dass sich ein Volkskundler — dessen fachliche Leistungen wir hoch bewerten — mit solchen Aussagen überhaupt an den Tag mag! Die Behauptung: »... die wissenschaftliche Erforschung der Untersteiermark ist immer eine österreichische Angelegenheit gewesen, und die volkskundliche daher auch, solange von dieser überhaupt schon gesprochen werden kann« kann nur auf einer grauen Unkenntnis beruhen. Wir haben zwar schon in Schmidts »Geschichte der österreichischen Volkskunde« (1951) bemerken müssen, dass darin — absichtlich oder nicht — alle nichtdeutschen »Bewohner der Monarchie« (mit einziger Ausnahme der kroatischen Sprachinsel im Burgenlande) übergangen werden, sodass das Buch trotz des Titels eigentlich nur eine Geschichte der Volkskunde der Deutschen Österreichs darstellt. Ist es denn wirklich möglich, dass für einen Liebhaber und einen Verfechter der grossen österreichischen Vergangenheit und Überlieferung alle wissenschaftlichen Bestrebungen und Ergebnisse der nicht-deutschen Völker im Gefüge der einstigen österreich-ungarischen Monarchie einfach nicht bestehen?

Von den guten, positiven Seiten der Sammlung Schlossers ist im slowenischen Teile dieser Ausführungen auf den Seiten 187—190 die Rede, indes wir der Meinung waren, in der Zusammenfassung vor allem die Schwächen der Veröffentlichung unterstreichen zu müssen. Das verhältnismässig gute Textmaterial und der scheinbar vorbildliche wissenschaftliche Apparat verführt nämlich nur zu leicht den unbelehrten Benutzer des Buches. Das ersieht man am besten aus dem Widerhall in den Fachzeitschriften; einige kritische Bemerkungen wurden nur im »Deutschen Jahrbuch für Volkskunde« und in der ungarischen »Ethnographia« laut. Die slowenische Volkserzählforschung ist als

die betroffene Seite in erster Linie berufen, unzweideutig ihre Meinung zu sagen. Doch ist uns liebenswürdigerweise noch unsere Fachkollegin M. Bošković-Stulli aus Zagreb an die Seite getreten und hat uns (auf den S. 194—196) einige wertvolle Angaben über die Verbreitung einiger Phänomene geliefert, die man als ausgesprochen alpenländisch (wenn nicht sogar als nur deutsch) zu bewerten versucht sein würde, die sich aber weit in das serbokroatische Gebiet des Balkans, bis nach Slawonien (diesmal im richtigen Sinne des Wortes!) oder sogar noch weiter erstrecken. Hiemit dürfte dem Wunsche Prof. Schmidts gedient sein, welcher die Kollegen aus Ljubljana und aus Zagreb hören wollte. Diesen wäre es aber viel lieber gewesen, nicht nur zu einem akademischen Gespräch und sogar post festum, sondern rechtzeitig zur Mitarbeit eingeladen zu werden. Dies wäre auch für beide Seiten viel nützlicher und entspräche dem Geiste des Sagensammlers Paul Schlosser, der seinerzeit keinerlei Bedenken hatte, für seine »Poštela« um Rat und Hilfe in slovenicis einige führende slovenische Kulturarbeiter aus Maribor zu ersuchen, so Dr. Stegenšek, J. Koprivnik und Dr. Tomišek, und der 1912 auch die noch immer geltenden Worte geschrieben hatte: »Wissenschaft steht über völkischen Bestrebungen!«